

A NYUGDÍJPÁRADIGMÁK ÖSZTÖNZÉSI HATÁSA AZ ÉLETPÁLYA-FOGYASZTÁSON KERESZTÜL AZ ÖSSZEFÜGGÉSEK SZEMLÉLTETÉSE EGYSZERŰ MODELLEL

Banyár József (habilitált egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem), jozsef.banyar@uni-corvinus.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

A cikkben, a nyugdíjelméletben megszokott egymást átfedő nemzedékek (OLG) modell keretében, az ott szokásos egyszerűsítésekkel és elvonatkoztatásokkal élve, azonban a képleteket mellőzve, helyettük egyszerű ábrákkal szemléltetve próbálom meg bemutatni az egyes nyugdíjmegoldások problémáit, és érvelni egy olyan vegyes rendszer mellett, amely részelemként egy reális ígéreteket tartalmazó, „visszanyesett” folyó finanszírozású rendszert tartalmaz a gyermeknevelők, és egy feltőkésített részrendszert a gyermeket nem nevelők számára. A megoldás – szemben a „modern korban” szokásos feltőkésített és folyó finanszírozású nyugdíjrendszerekkel – mindenki számára biztosítja az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlyát, így a rendszert nem a felborulás, hanem a fenntarthatóság felé ösztönzi, és mindenkinek meghagyja a választási lehetőséget, hogy szabadon dönthessen a gyermekvállalásról, mivel döntéséből sem előnye, sem hátránya nem származik – szemben a mai rendszerrel, ami arra a feltételezésre épül, hogy elegendő gyermeket vállalnak az emberek, miközben egyértelműen a gyermek nem vállalását díjazza.

A tanulmány végén megfogalmazzuk egy paradoxont: a mai, gyermekvállalásról hallgató, attól látszólag független folyó finanszírozású nyugdíjrendszer erősen függ a tényleges gyermekvállalástól, és ezzel rákényszeríti a politikát a gyermekvállalás népszerűsítésére, míg a gyermekvállalást nyíltan elismerő nyugdíjrendszer a gyermekvállalás szempontjából semlegessé válik, ezzel felszabadítja a politikát az ilyen kényszer alól.

SUMMARY

This paper, as a tool, uses simple figures in the framework of the usual overlapping generations (OLG) model, with the usual simplifications and abstractions, but without mathematical formulae. With this I try to demonstrate the problems of the different pension solutions and to argue in favour of such a hybrid pension system which contains as a subsystem a “reduced” pay-as-you-go system with realistic promises for the child rearing people, and a funded pension subsystem for the childless people.

Unlike the usual – at least in the “modern” age – funded and pay-as-you-go pension systems, this solution provides the balance of the life cycle earnings and consumption for everybody. That is why this hybrid system is driven towards sustainability not imbalance and it gives a free choice about childbearing for everybody, because there is not originated any financial benefit or disadvantage from the decision. This is in sharp contrast with the present system

which is built on the (false) assumption, that people always rear sufficient number of children while it awards childlessness.

At the end of the paper we formulate a paradox: the present pension system, which seemingly independent but in reality strongly dependent from the actual childbearing is forcing the politics to promote childbearing. In contrast, the hybrid pension system which openly acknowledges childbearing is neutral from this aspect so it makes the politics free from this pressure.

Kulcsszavak: humán tőke, nyugdíjreform, gyermeknevelés, folyó finanszírozású nyugdíjrendszer, feltőkésített nyugdíjrendszer

Keywords: human capital, pension reform, parenting, pay-as-you-go pension scheme, funded pension scheme

JEL: H55; J18; J24; J26

DOI: 10.18530/BK.2021.3-4.44

<http://dx.doi.org/10.18530/BK.2021.3-4.44>

BEVEZETÉS¹

A 2019/4. Pénzügyi Szemlében megjelent tanulmányomban (Banyár [2019a]) amellyel érveltem, hogy a jelenlegi – „nem feltőkésítettnek” is nevezett – folyó finanszírozású nyugdíjrendszer kis, de jelentős módosításával, valamint szelektív feltőkésítéssel, hozzunk létre egy teljesen feltőkésített vegyes nyugdíjrendszert. A módosított – lényegében a megvalósíthatóság szintjére „visszanyesett” – folyó finanszírozású nyugdíjrendszer egy humántőke-alapú rendszer lenne azoknak, és olyan mértékben, akik és amilyen mértékben gyermekeket nevelnek (beruháznak a humán tőkébe), a többieknek pedig, illetve akinek az így kapott nyugdíj nem elég, egy hagyományos feltőkésített nyugdíjrészrendszert kellene létrehozni. A témakör nagyon komplex, nagyon sok elemet érint, így azt teljesen nem is tudja leírni ez a cikk, jóval nagyobb terjedelemben fejtettem ki magyarul a Banyár [2020]-ban (ami I. részként tartalmazza a Banyár [2019a]-t), illetve matematikai modellel bővített változatban angolul a Banyár [2021a]-ban.

Az olvasói visszajelzések, illetve beszélgetések alapján azt tapasztaltam ugyanakkor, hogy a nagy terjedelmű tanulmány részleteiben könnyű elveszni, viszont egy hangsúlyozottan egyszerű és vizualizált modell segítségével jól lehet szemléltetni, hogy mi a különbség a lehetséges nyugdíjmodellek – praktikus az elképzelhető nyugdíjreform-javaslatok – között, és azokba hogyan illik az általam (és több más szerző által) javasolt megoldás. Az alábbiakban ezért a nyugdíjelméletben Samuelson overlapping generations (OLG) modellje (Samuelson [1958]) alapján elterjedt és alkalmazott modellben (aminek az egyébként egyszerű matematikáját itt

a szélesebb kör számára jól érthető ábrákkal helyettesítem) mutatom be, hogy némely nagyon fontos vonatkozásban mi zajlik a különböző nyugdíjmodellek által „uralt” gazdaságokban. Maga ez a gazdaság – szintén Samuelson nyomán – nagyon egyszerű, hogy a fő, számunkra fontos összefüggésekre tudjunk koncentrálni.

Samuelson modelljét használom, de azt eleve módosítva, hiszen nála az ember élete nem a születésnél kezdődik, hanem a munkába állással, addig nem fogyaszt semmit. Ezeket a nagyon lényeges, és – az eredményt tekintve – nagyon félrevezető egyszerűsítéseket már eleve feloldom.

Tanulmányomban először egy elképzelt, de azért jól felismerhető „ősállapottal” („hagyományos nyugdíjrendszer”) kezdem a téma ismertetését, amely évezredekken keresztül jól szolgálta az emberiséget, és a későbbiekhez képest sokkal komplexebben oldotta meg nemcsak a nyugdíj, hanem az egész életpálya-finanszírozás kérdéskörét. Ezután áttérek arra a két klasszikus megoldásra, amelyekre a legtöbb nyugdíjelmélettel foglalkozó cikk és könyv leegyszerűsíti a választható alternatívákat. Ez a feltőkésített és a „nem feltőkésített”, folyó finanszírozású (angolul pay-as-you-go) rendszer. Röviden vázolom, hogy ezek ugyan valamilyen – leginkább átmeneti – megoldást adhatnak a nyugdíj kérdésre, de mivel elhanyagolják az egész életpálya-finanszírozás kérdéskörét, ezért az ösztönző hatásuk – ami leginkább az olyan alacsony fertilitási rátában nyilvánul meg, ami az eredménye, de nem a célja ezeknek a rendszereknek – nem a megfelelő irányba viszi az egész gazdaságot.

Ezután rátérek arra, hogy ezt hogyan próbálták meg különböző megfontolásokkal meghaladni, és végül ismertetem a komplex megoldást, ami a fent említett vegyes rendszer.

ELŐKÉSZÜLETEK

Egyszerűsítések

Az általam alább alkalmazott OLG modell egyszerűsítéseinek jelentős részét maga Samuelson javasolta, vagy tették hozzá azok, akik a téma egy új aspektusával kezdtek el foglalkozni. Samuelson még három, nagyjából egyenlő hosszúságú életszakasszal foglalkozott: fiatal aktív, középkorú aktív, idős inaktív. Peter Diamond ezt kettőre csökkentette (Diamond [1965]): aktív dolgozó és inaktív idős. Én ez utóbbit fogom követni azzal, hogy kiegészítem az inaktív gyermekkorral.

Az egyszerűség kedvéért (Samuelson és Diamond nyomán – ők mindegyik alábbi egyszerűsítést alkalmazták) azt feltételezem, hogy mindegyik életszakasznak ugyanakkora a hossza, és mindegyikben ugyanannyit fogyasztanak, de csak egy életszakaszban, az aktív dolgozóban keres mindenki pénzt, vagyis csak ekkor van jövedelem. Emiatt, ha egy életszakasz fogyasztását 1-nek vesszük, az életpálya-jövedelemnek 3-nak kell lennie. Szintén az egyszerűség kedvéért, mindenki mindent elfogyaszt, amit élete alatt megkeres.

Feltételezzük ezen felül, hogy mindenki átlagos, vagyis ugyanannyi ideig él, ugyanannyit keres, ugyanannyit fogyaszt. A népesség – legalábbis a kiindulópontunkban –

stacioner, vagyis mindig ugyanannyi gyermek születik, amennyi idős meghal. Másképp: mindenkinek pontosan egy gyereke van – a családoktól és a nemektől eltekintünk. (Az egy gyermeket később, némelyik modell esetében feloldjuk.) A gyerekek is egyszerre születnek, mindig a periódus elején, ahogy az idősek is egyszerre halnak meg, a periódus végén.

Nincs technikai haladás (tehát nem változik a termelékenység, így a fogyasztás sem, a félrerakott pénz pedig nem kamatozik), az élettartam sem változik. Alapvetően zárt gazdaságot feltételezek, bár egy-két utalás erejéig ezt néha feloldom.

Ezeket az egyszerűsítéseket fel lehet oldani. A modell bonyolultabb lesz, de az itt tárgyalt összefüggéseket ez nem igazán érinti, így ezzel nem fogunk foglalkozni.

Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy az egyszerűsítések miatt az itt tárgyalt átmenetek a modell keretein belül szigorúan nem vezethetők le, ahhoz „lazább” modellt lenne szükség. Ez aláhúzza, hogy ezek a modellek a szemléltetést szolgálják.

Azzal is egyszerűsítem a mondanivalómat, hogy – ellentétben az OLG modellek eljárásával – nem vezetek be formális hasznossági függvényt, mert erre semmi szükségem. Azt viszont feltételezem, mindenki máshoz hasonlóan, hogy az emberek preferálják a több fogyasztást a kevesebbhez képest.

Néhány gondolat az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlyáról és az ezt lehetővé tevő transzferekről

Tehát az alábbiakban olyan egyéni életpályákat vizsgálok, ahol a három életszakasz közül csak egyben, a középsőben termel (keres) jövedelmet az egyén, miközben mindegyik életszakaszban (periódusban) fogyaszt. Vagyis a három periódus közül csak egyben lehetséges az, hogy az egyén az aktuális jövedelméből él. És ha belegondolunk, egy adott időszakban a társadalomban mindenki – tehát az inaktív gyermekek és idősek, valamint az aktívak is – az épp aktívak által termelt javakat fogyasztják el. Másképp: a mindenkori inaktívok a mindenkori aktívokra szorúlnak. Vagyis minden időpillanatban gondoskodni kell arról, hogy az aktívok által termelt javak eljussanak mindenkire. Tehát a társadalomnak mindig rendelkeznie kell olyan transzfermechanizmusokkal, amelyek biztosítják összes tagjának a megélhetését. Az sem árt, ha ezeknek a mechanizmusoknak a működése összhangban van az egyének gazdasági érdekeivel.

A társadalomnak mindig rendelkeznie kell olyan transzfermechanizmusokkal, amelyek biztosítják összes tagjának a megélhetését.

Az alábbiakban tulajdonképpen ilyen transzfermechanizmusokat vizsgálok úgy, hogy azt is megnézem, hogy ezek a mechanizmusok teljesítik-e az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlyát. Ha belegondolunk, ez olyan követelmény, ami könnyen megindokolható.

A generáció egésze szintjén az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlyától csak egy-két generáció térhet el, a többségnek teljesítenie kell azt. Hiszen ha egy generáció többet fogyaszt, mint amennyit megkeresett, akkor az csak úgy lehetséges, hogy egy másik generáció „segíti ki” őt. Ha ez az előző, a szülők generációja, akkor ez azt jelenti, hogy felélik azt a többletet, ami azok hoztak létre. Ez addig lehetséges, amíg egyáltalán van ilyen többlet. Ha a következő, a gyermekek generációja, akkor azoknak ez a lehetőség már nem áll a rendelkezésére, mert nekik így már eleve többet kell keresniük, mint amennyit fogyaszthatnak. Tehát az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlyát generáció szintjén magától értetődő követelménynek tekinthetjük.

Ha pedig a generáción belül az egyes egyéneket nézzük, akkor – ha a generáció szintjén teljesül a termelés és a fogyasztás egyensúlya – az egyének szintjén valaki csak akkor fogyaszthat többet, mint amennyit keresett, ha mások viszont ennél kevesebbet fogyasztanak, tehát vannak átcsoportosítások a generációkon belüli egyének között. Ezek lehetnek véletlenszerű és szisztematikus átcsoportosítások. A véletlenszerű például, hogy valaki rokkantnak született (természetesen ez a születés előtti véletlen), és nem tudja megtermelni a fogyasztását, másra szorul. Vagy az is az, hogy egyesek rövidebb ideig élnek, mások hosszabb ideig. Az alábbi modelljeinkben ezektől a véletlenszerű átcsoportosításoktól – az egyszerűsítő feltevéseink miatt – eltekinttünk, viszont látni fogunk szisztematikus átcsoportosításokat. A véletlenszerű átcsoportosítások az egyén szintjén nem előre láthatók, így nincs (vagy kicsi az) ösztönző funkciójuk. A szisztematikus átcsoportosítások viszont előre láthatók (ilyen pl. az, hogy a szerencsejátékban – végső soron – mindig a bank nyer, tehát a játékosok pénze alapvetően a kaszinó tulajdonosaihoz vándorol, még ha vannak is kivételek), és ezért a racionális cselekvő döntéseit befolyásolják. Ha lehet választani aközött, hogy az életpálya keresetével megegyezik az életpálya fogyasztása, vagy ennél több az utóbbi, akkor szinte mindenki hajlamos a többet választani.

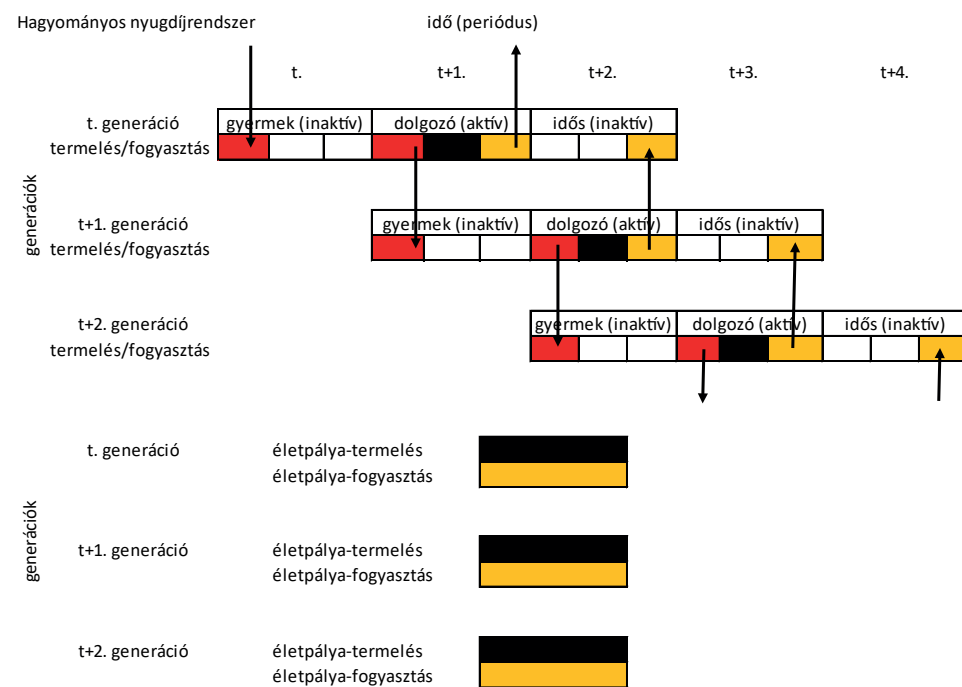
És most nézzük meg, hogyan tudjuk ábrázolni a nemzedékek közötti transzfereket a különböző nyugdíjmegoldások mellett, és azok hogyan biztosítják – vagy nem biztosítják – az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlyát.

Hagyományos nyugdíjrendszer

Samuelson szerint (Samuelson [1958]) kezdetben, egyfajta „hagyományos nyugdíjrendszer” keretében a gyermekek eltartották idős szüleiket felnevelésükért cserébe, de ez mára „kiment a divatból”. Ez valójában csak a fejlett országokra igaz, nagyjából 100-150 év óta (attól függően, hogy mikortól vált az ország agrárból ipari országgá). A fejlődő országok jelentős népességére ez a modell máig is érvényes – bár kétségtelenül ott is szorul vissza.

Ha ezt a fenti egyszerűsítésekkel jellemezhető gazdaságra alkalmazzuk, akkor a nemzedékek között a következő transzferek fognak áramlani (1. ábra). Az ábrán (és a következőkön is) egy generációt azzal a periódussal jelöltem, amelyben született. Az első ábrázolt generáció a $t.$, és a periódusokat is a $t.$ periódussal kezdem. Az egymás utáni generációk egymás alatt helyezkednek el, az egymás utáni periódusok pedig egymás után, balról jobbra. Egyetlen mezőben ábrázoltam a termelést és a fogyasztást, remélve azt, hogy ez nem okoz kavargást, hiszen tudjuk, hogy csak az aktívak termelnek (az ő fogyasztásuk saját termelésük középső harmada, feketével), viszont mindhárom korosztály fogyaszt. A nyilak mutatják, hogy a pillanatnyi aktívaktól hova mennek a transzferek. Az ábra alján pedig egyfajta elszámolásként látszik, hogy az egyes generációk esetében hogyan viszonyul egymáshoz az életpálya-kereset (termelés) és -fogyasztás.

1. ábra: Generációk közti transzferek a hagyományos nyugdíjrendszerben

Forrás: saját szerkesztés

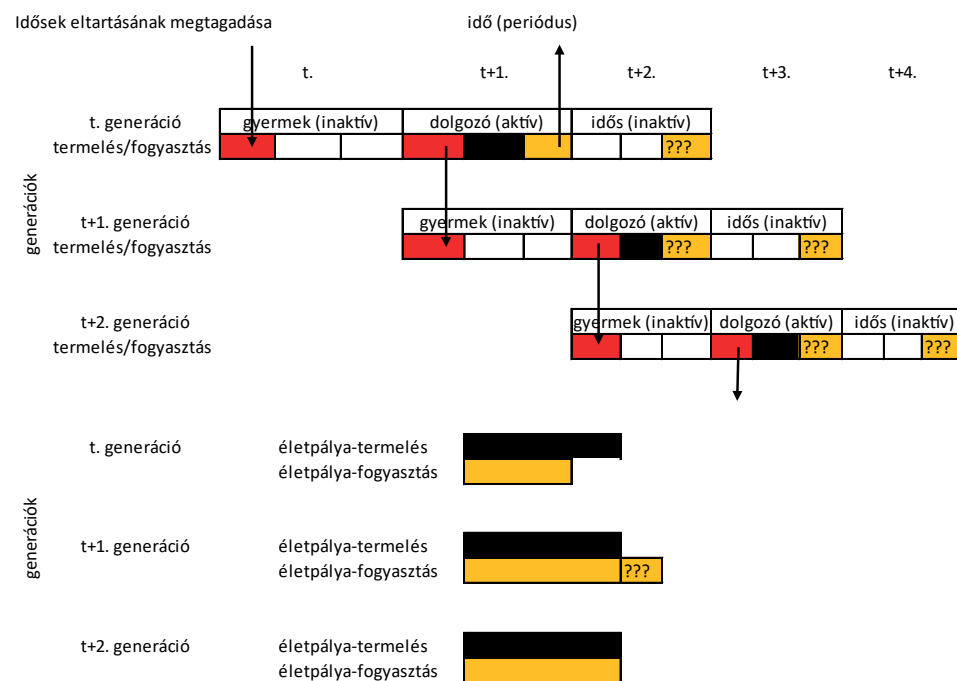
A $t+1$. generáció adott és kapott transzfereinek „feladói” és a „címzettjei” is jól látszanak, és az is, hogy mindegyik generációnál ugyanaz történik, mégpedig az, hogy itt minden generáció saját életén belül „elszámol” mindkettő másik, (részben) vele egy időben élő generációval. Ez jól látszik a t . és a $t+1$., valamint a $t+1$. és a $t+2$. generáció viszonyában is. Például a $t+1$. generáció tagjai gyerekkorukban megkapták szüleik, a t . generáció aktív kori termelésének egyharmadát, amit aktívként visszaadtak akkor már idős inaktív szüleiknek, de egyúttal saját gyermeküket is nevelték ($t+2$. generáció), akik cserébe gondoskodtak időskori fogyasztásukról, stb. Minden cserekör zárt.

Ilyen tiszta formában természetesen soha nem valósult meg a dolog, de nagyjából ez a lényege ennek a megoldásnak, ami a mezőgazdasági társadalmakban évezredekig működött. A gyermekvállalást és az idős eltartását a jól felfogott családi gazdasági érdek, továbbá az garantálta, hogy együtt éltek, ellenőrizték egymást, illetve a tágabb közösség is ellenőrizte tagjai tevékenységét, és szankcionálta a normasértést.

Azután valami megváltozott. Az átmeneti, nem fenntartható állapotot mutatja a 2. ábra. A lényege, hogy megszűnik vagy radikálisan lecsökken az aktívaktól az idősök felé mutató transzfer a $t+1$. generációtól kezdve. Az idősök megélhetése (elsősorban a korábbi „társadalmi szerződést” még betartó t . generációé) veszélybe kerül (potenciálisan éhen halnak), ezért tettem a fogyasztásuk mezőjébe kérdőjeleket („???”). De az aktívoknak is kérdőjeleket raktam abba a jövedelem mezőbe, amit mostantól nem adnak át a szüleiknek. Ugyanis ennek két oka lehet: 1. egyszerűen megtartják maguknak, és rájönnek, hogy így – vagyis ha „kiugranak” a korábbi társadalmi szerződésből – jobban járnak, legalábbis látszólag. Ez akkor történhet meg, ha a korábbi ellenőrző mechanizmusok már nem működnek, például azért, mert a fiatal már nem a családi gazdaságban dolgozik, hanem a távoli városba költözik. 2. maga a fiatal sem keresi meg ezt a részt, tehát nem képes törleszteni. Ez akkor történik meg, ha a „városban” a munkáltatója éhbérért dolgoztatja – vagyis ebből a részből profit lesz (még hozzá valaki másé).

Ha az ok az első, akkor látszik, hogy a t . generáció vesztesége a régi társadalmi szerződést felrúgó $t+1$. generáció nyeresége, vagyis az ő életpályá-fogyasztásuk megnő a termelésükhöz képest. Legalábbis, ha úgy gondolja, hogy a gyermekei viszont betartják azt a társadalmi szerződést, amit ő nem. De ha jobban belegondol, erre ő sem számíthat már, vagyis a gyermekeitől kapott transzferek státusza kérdéses (ezért jelöltem a $t+1$. generáció „nyereségét” kérdőjelekkel), hiszen azok miért tartanák be azt a társadalmi szerződést, amit már a szüleik sem tartottak be. Emiatt a $t+1$. (és a következő generációk) időskorának a fogyasztása nincs megoldva, vagyis ez a rendszer így fenntarthatatlan.

2. ábra: Generációk közti transzferek a hagyományos nyugdíjrendszer felbomlásakor – az idősök eltartásának megtagadása

Forrás: saját szerkesztés

Ebből két irányban látszik kivezető út: 1. a feltőkésített nyugdíjrendszer, vagyis amikor a dolgozó aktív korában nem éli fel, hanem félreteszi az időskori megélhetéséhez szükséges jövedelmet, és 2. a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer irányába. Ez utóbbi nem más, mint hogy az állam kikényszeríti az idősök eltartását, de nem pontosan a korábbi megoldást (a régi társadalmi szerződést), vagyis azt, hogy a gyermekek a saját szüleiket tartsák el. Nézzük előbb az elsőt!

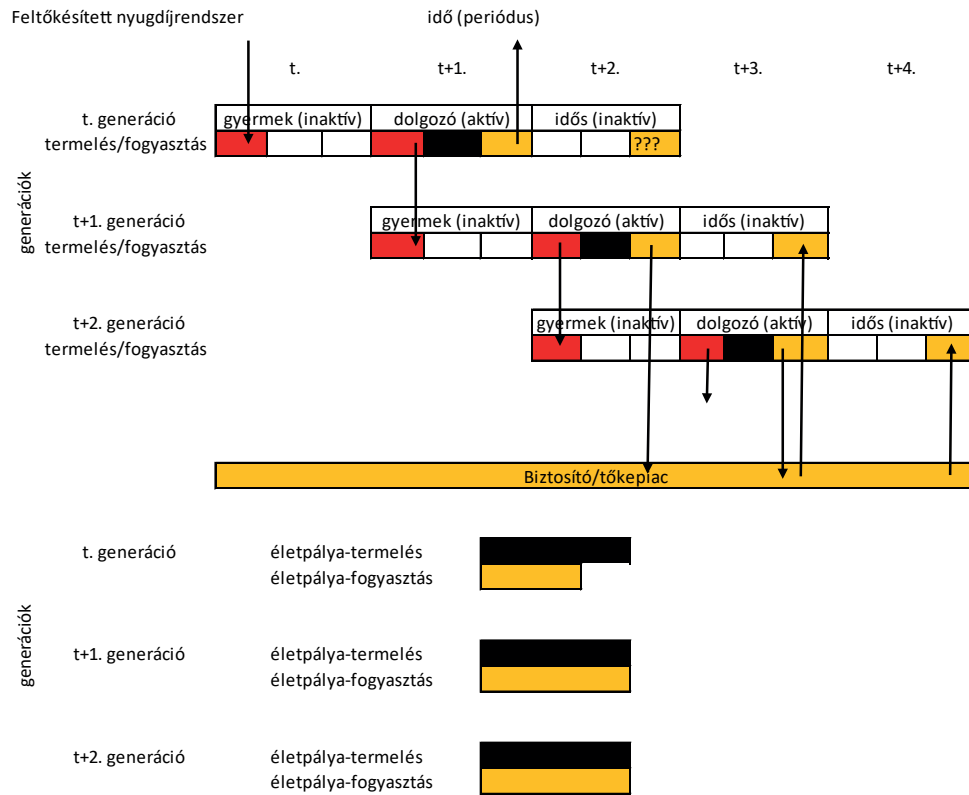
A KLASSZIKUS MEGOLDÁSOK – ÉS PROBLÉMÁIK

Feltőkésített nyugdíjrendszer – az időskori megélhetéshez szükséges jövedelem felhalmozása

Tegyük fel, hogy a $t+1$. generáció úgy rúgja fel a korábbi társadalmi szerződést, hogy ő már nem fizeti vissza szüleinek (t . generáció) a neveltetése költségeit, tehát időskorában ellátatlanul marad. A $t+1$. generáció belátja, hogy ez vele is előfordulhat egy periódussal később, ezért úgy dönt, hogy nem most, aktív korában éli fel a megmaradt jövedelmét, hanem félreteszi időskorára, vagyis egy biztosítónál nyugdíjbiztosítást vásárol, vagy befekteti azt a tőkepiacon. Tehát a korábbi transzfer

irányt vált, most már nem a szülőkhöz irányul, hanem valamilyen hosszú távú megtakarítási formába, és időskorában onnét kapja vissza ezt nyugdíjként.

3. ábra: Generációk közti transzferek a feltőkésített nyugdíjrendszer esetén – gyermekvállalással

Forrás: saját szerkesztés

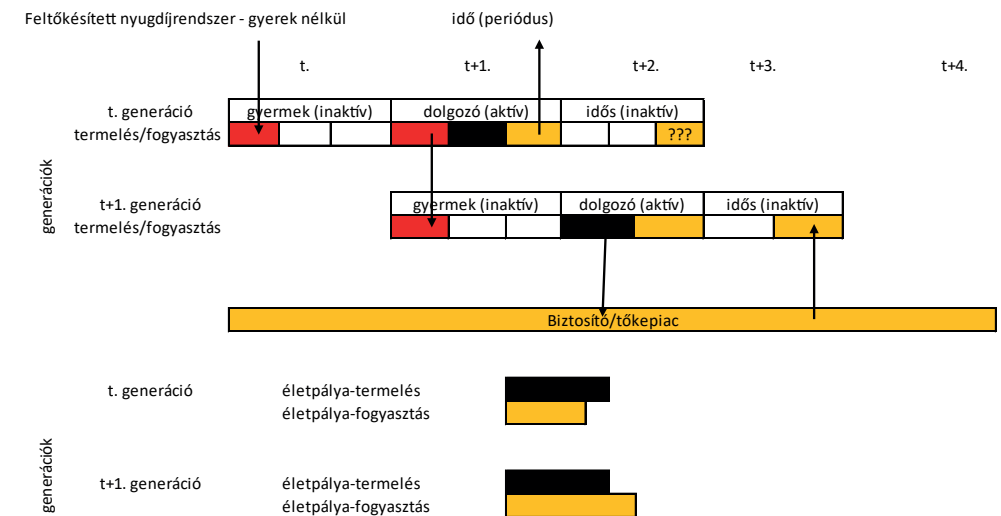
Az áttérés forrása itt az, hogy a $t+1$. generáció megtagadta szülei felé a felnevelési költségeinek a visszafizetését, veszélybe sodorva azok időskori megélhetését. Ezzel a t . generáció esetében nem, de a $t+1$. generációtól kezdve elvileg újra biztosítva van az életpályá-kereset és -fogyasztás egyensúlya. Legalábbis, ha az új generációk gyermekvállalási hajlandósága megmarad a régi szinten. Ezt mindjárt megvizsgáljuk, de előbb még egy megfontolás: nyilvánvaló, hogy csak akkor racionális megtagadni a régi társadalmi szerződést, ha már lehetséges félretenni hosszú távra az aktuális jövedelmet, ami egyáltalán nem magától értetődő – legalábbis a lakosság nagyobbik része számára. Feltételezi a széles körű hozzáférést a pénz- és tőkepiacokhoz, ami történelmileg viszonylag új fejlemény. De a fejlett országokban ez már évtizedek óta rendelkezésre áll, vagyis a hagyományos

nyugdíjrendszernek az időskori megélhetés tekintetében már van alternatívája: a hosszú távú takarékoskodás, vagyis a feltőkésített nyugdíjrendszer. És ha ez megvan, akkor újra meg kell vizsgálni a gyermekvállalás kérdését.

A hagyományos nyugdíjrendszerben a gyermekvállalás volt az időskori megélhetés záloga, ráadásul jól megtérülő „befektetésnek” is volt tekinthető, hiszen a generációk „elszámoltak” egymással. A pénz- és tőkepiacokhoz való hozzáféréssel azonban valójában megszűnt a gyermekvállalás ilyen szerepe, így csak némi idő kellett, hogy valamelyik generáció rájöjjön, hogy a hagyományos nyugdíjrendszerhez képest itt is radikálisan megváltozott valami: gazdaságilag egyszerűen nincs szükség többé gyermekekre. Így már csak az vállal gyereket, aki úgy gondolja, hogy számára a gyermeknevelés egyfajta fogyasztás, amire megéri jövedelmének egy jelentős részét elköltenie. Nyilvánvaló, hogy nem mindenki gondolja így, emiatt a lakosság kettéválik.

Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy a népesség fele „gyermekszerető”, ők miután felismerték, hogy most már – a hagyományos nyugdíjrendszerrel ellentétben – nincs szükség gyermekekre, ennek ellenére továbbra is vállalnak fejenként egyet. Az ő esetükben az előbbi ábra továbbra is érvényes. A népesség másik fele pedig „racionális önző”, ők úgy gondolják, hogy okosabb a gyermekek helyett termelésüket saját magukra fordítani. Az ő esetükben az alábbi módon változik meg a fenti ábra:

4. ábra: Generációk közti transzferek a feltőkésített nyugdíjrendszer esetén – gyermekvállalás nélkül – a szülők eltartásának megtagadásával

Forrás: saját szerkesztés

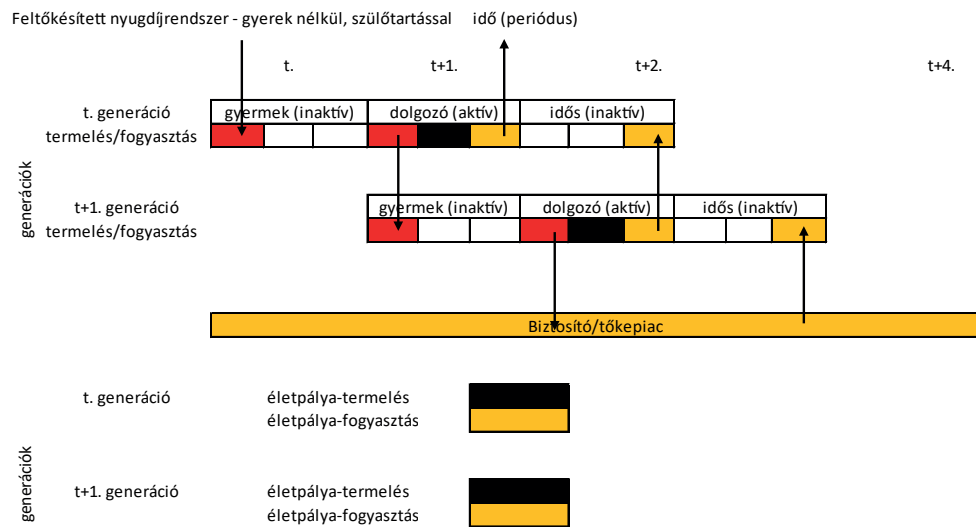
Itt már nincs is $t+2$. generáció – legalábbis olyan nincs, ami az ilyen típusú $t+1$. generációtól származna.

Látszik, hogy egyéni szinten – ha a nyugdíj már a megtakarításunktól függ – nagyon racionális lesz nem vállalni gyermeket, hiszen így – legalábbis ebben a modellben – másfél-szeresére nő mind az aktív kori, mind a nyugdíjas fogyasztás. Igaz, az új népesség periódusról periódusra felére csökken, de a nyugdíjrendszert ez nem érinti – legalábbis ha feltételezzük, hogy más országokban azért van gyermek, aki működteti a gazdaságot, és így van hová befektetni a nyugdíjrendszer tőkéjét. Ha ez nem teljesül, akkor persze a gyermekek hiányát a nyugdíjrendszer is megérzi.

Tehát a feltőkésített nyugdíjrendszer a maga részéről ösztönzi a népességfogyást, bár – legalábbis első körben még – nem sodorja veszélybe magát a nyugdíjrendszert.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a feltőkésített rendszerre való áttérésnek van egy kevésbé önző változata is, mint a 4. ábrán ábrázolt. Ezt mutatja az 5. ábra. Ekkor a $t+1$. generáció nem vállal ugyan gyermeket, mert megtakarítással akarja biztosítani időskorát, de szüleinek még visszafzeti felnevelésének a költségeit, vagyis nem sodorja veszélybe annak időskori megélhetését. Ekkor a saját nyugdíja feltőkésítésének a forrása az, hogy nem vállal gyermeket, hanem az ehhez szükséges pénzt félreteszi. Ebben az esetben is teljesül mind a t ., mind a $t+1$. (ami itt az utolsó) generáció esetében az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlya, ami az előző esetben egyik generációnál sem állt fenn.

5. ábra: Generációk közti transferek a feltőkésített nyugdíjrendszer esetén – gyermekvállalás nélkül – szülőtartással

Forrás: saját szerkesztés

Ha megnézzük ezt a 3 feltőkésítési megoldást, mindegyikkel kapcsolatosan lehet problémánk. Az első két esetben nem mindenhol teljesül a termelés és a fogyasztás egyensúlya. A 3. és 4. ábrán ennek kárvallottja a t . generáció, akinek mindkét esetben veszélyben van az időskori megélhetése. A 3. ábrán a $t+1$. generációtól kezdve már nincs veszélyben az időskori megélhetés, de ez nem is stabil megoldás, minden további generáció számára felvetődik vonzó alternatívaként a gyermektelenség, hiszen ezzel megtakarítja a gyermeknevelés költségét, és azt hozzá tudja adni a jelenbeli és időskori fogyasztásához. Ráadásul a $t+2$. generáció ezt már lelkiismeret-furdalás nélkül megteheti, mert – szemben a $t+1$. generációval – ő nem sodorja ezzel veszélybe szülei megélhetését, hiszen azok már aktív kori megtakarításaiból élnek időskorukban, nem gyermekeik transzferéből. Tehát a 3. ábra nem stabil helyzetet mutat, nagy a kísértés a gyermektelenségre, vagyis a 4. ábrán vázolt helyzetre való áttérésre.

Az 5. ábra korrekt megoldást mutat, de két gond is van vele: 1. hogy ez társadalmi értelemben nem öfenntartó, hiszen ha nagyon sokan választják, akkor a kihaláshoz vezet. Igaz, ezt gazdasági értelemben rendezetten „vezényli le” a rendszer. A 2. gond, hogy igazából a $t+1$. generáció számára is nagy a kísértés, hogy inkább a 4. ábrán ábrázolt helyzetet válassza, vagyis tagadja meg a szülőtartást, hiszen ekkor anyagilag jobban jár. Ha ezt önkéntesnek gondoljuk, akkor itt is ketté kell bontani a gyermektelen $t+1$. generációt: aki szülőtartást sem fizet (a 4. ábra szituációja), és aki ezt még megteszi – ez maga az 5. ábra.

Későbbi mondanivalónk szempontjából ez a méltányos, de nem stabil 5. ábrán vázolt eset különös fontossággal bír.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a hagyományos nyugdíjrendszerről más nyugdíjrendszerre (pl. a feltőkésítettre) való átmenet szempontjából – legalábbis az átmenetben érintett szülői generáció tekintetében – különösen fontos szerepe van a szülők eltartása kikényszerítésének. Ezt biztosítja (valamilyen formában) a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer. Vegyük észre ugyanakkor, hogy ha itt, a feltőkésítésnél akarjuk kikényszeríteni a szülők eltartását is, akkor vagy nincs feltőkésítés, vagy a gyermeknevelés rovására van feltőkésítés (5. ábra), vagy az aktuális aktív kori fogyasztást kell visszafogni, és abból valamennyire feltőkésíteni (ez utóbbit nem ábrázoltuk).

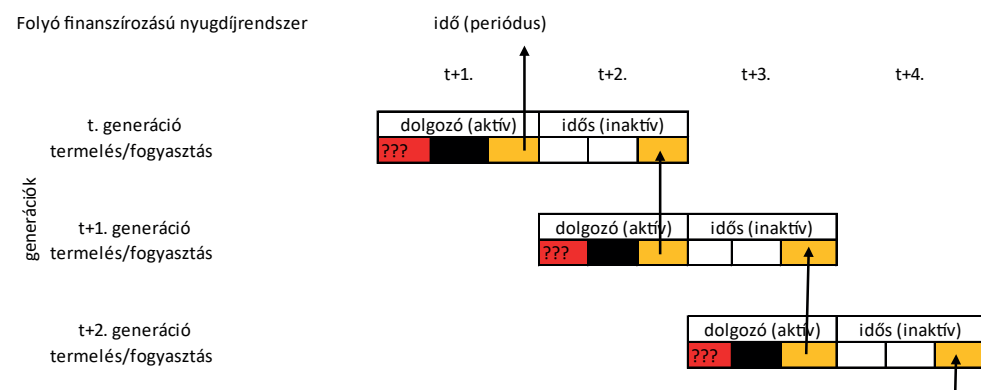
Folyó finanszírozású nyugdíjrendszer

A másik irány, hogy az állam egyfajta módon kikényszeríti a régi társadalmi szerződés azon részének a betartását, hogy az aktívak továbbra is tartsák el az inaktív időseket. (Úgy tűnik – vagy legalábbis úgy tűnt sokáig –, hogy a másik irányt nem kell kényszeríteni, hiszen aki gyermeket vállal, az magától értetődően el is tartja azt. Gyermekeket meg mindenki akart, hiszen az a házasság „szükségszerű” következménye volt – legalábbis valaha.) Viszont a folyó finanszírozású rendszer esetében nem azt mondja az állam, hogy a gyermek tartsa el a szüleit, hanem azt, hogy az aktív generáció úgy általában tartsa el az időseket. Ebben az a ráció, hogy így a közvetlen szülőtartás (a hagyományos nyugdíjrendszer) sok olyan

problémáját küszöböljük ki, amit ez az egyszerű modellünk (az elvonatkoztatások jellege miatt) pont nem mutat. Ilyen a beteg/rossz képességű/meghalt gyermek problémája, a gyermek munkanélkülisége (amikor még magát is nehezen tartja el, nemhogy a szüleit), az, hogy a gyermek aktív és a szülő inaktív időskora esetleg csak részben esik egybe, stb. Viszont ha a generáció mindegyik tagja ugyanúgy vállal gyermeket, mint korábban, a hagyományos nyugdíjrendszer idején, akkor ez a generáció szintű kötelezés végül is majdnem visszahozza a hagyományos nyugdíjrendszert, de egy fontos különbséggel.

A különbség pedig, hogy nem áll vissza a hagyományos nyugdíjrendszerben megszo-
kott transzferáram, hanem az ottani zárt ciklusok szétesnek két egyenként egyirányú, de egymáshoz képest ellenirányú nyílt transzferekké. Vagyis itt senki nem annak adja vissza a pénzt, akitől kapja, és nem annak adja, akitől azt reméli, hogy visszakapja. (Emiatt az ilyen rendszerben az ember kétszeresen is nagylelkűnek tartja magát a hagyományos nyugdíjrendszerbeli emberhez képest, ahol a generációk „elszámolnak” egymással. Itt viszont úgy tűnik, hogy az aktívak önzetlenül eltartják az időseket, és önzetlenül nevelik a gyermekeiket, akiktől semmit nem kérnek vissza – látszólag.) Ezt leginkább úgy ábrázolhatjuk, hogy a hagyományos nyugdíjrendszer ábráját kettéhasítjuk. A folyó finanszírozású rendszer elvileg nem vesz tudomást a gyermeknevelésről, így azt az alábbi módon ábrázolhatjuk:

6. ábra: A folyó finanszírozású nyugdíjrendszer transzferei – amit belefoglaltak az elméletbe

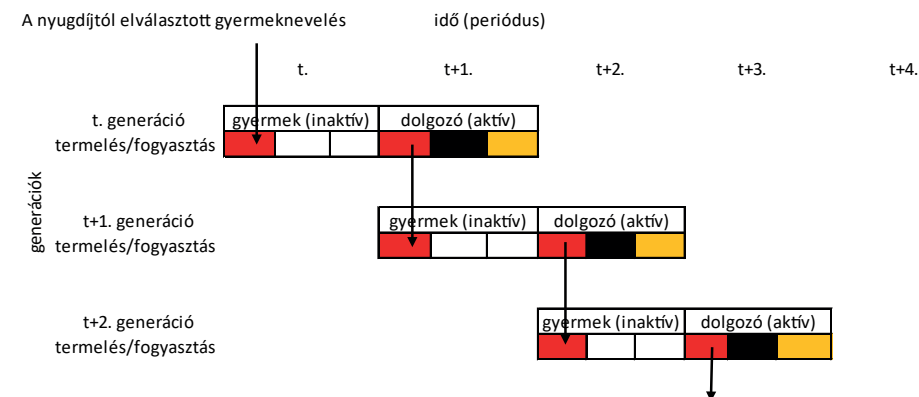

Forrás: saját szerkesztés

A dolgozó aktívak mindig leadják fizetésük egy akkora hányadát, hogy el lehessen belőle tartani a mindenkori időseket. Samuelson idézett műve szerint, ami a rendszer fenti leírását adta, ez egy új hobbesi-rousseau-i társadalmi szerződés a generációk között, miszerint a mindenkori aktívak eltartják az aktuális időseket, cserébe számíthatnak rá, hogy időskorukban őket is el fogják tartani az akkori aktívak. Mint látható, a transzferek itt mindig „hátrafele”, az előző nemzedék felé mennek.

Az elméletben nem esik szó a gyermekekről, azok csak úgy „vannak”. Ezért tettünk a dolgozók jövedelmének egy részéhez itt kérdőjelet. Ezt úgy szokták mondani, hogy a fertilitás exogén. De ha jobban belegondolunk, a fenti rendszer csak úgy működik, ha azt kiegészíti egy másik, a nyugdíjelmélet által nem említett, szintén egyirányú, de „előfele”, a következő generáció felé menő áram az alábbi szerint:

7. ábra: A folyó finanszírozású nyugdíjrendszer transzferei – ami kimaradt az elméletből, de logikusan következik belőle

Forrás: saját szerkesztés

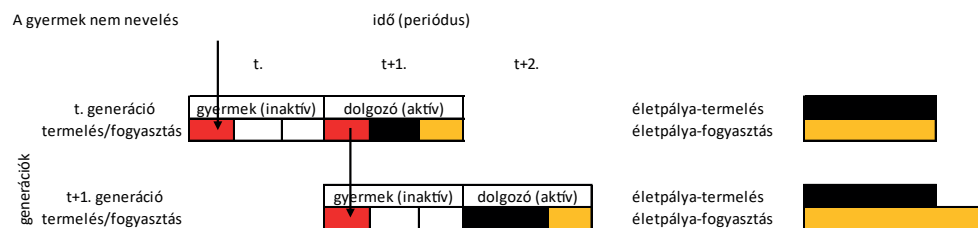
A kettő együtt éppen azt az ábrát adja, mint a hagyományos nyugdíjrendszerrel le-
rajzolt ábra, de itt elvileg is szétesik két végtelen áramra az ott egy életciklus alatt záródó
pénzáram. Az életpálya-fogyasztás és -kereset egyensúlya, ha mindenki ezt a mintát követi,
itt is ugyanúgy teljesül. Összességében, ami itt történik, azt úgy interpretálhatnánk, hogy
az aktívak állami kényszerből eltartják a jelenlegi időseket, de pusztán szeretetből odaad-
ják a gyermekeiknek jövedelmük egy részét, amit eszük ágában sincs visszakérni tőlük.
(Megteszi azt helyettük az állam a fenti ábrán, de azt elvileg sem a szülőknek adja vissza,
hanem minden velük egykorúnak, függetlenül attól, hogy neveltek-e gyermeket vagy sem.)

Ugyan a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer implicite feltételezi, hogy a gyermekne-
velés a fenti módon néz ki, ez egyáltalán nem biztos, és nincs semmi garancia arra, hogy ez
történik. Sőt már 1957-ben megfogalmazták az old-age security hypothesis (Leibenstein
[1957]), aminek hatalmas irodalma lett (csak néhányat említve: Leibenstein [1975], Nugent
[1985], magyarul lásd pl. Mészáros [2005], illetve egy jó összefoglalást a Gál [2003]-ban)
miszerint azzal, hogy (a hagyományos nyugdíjrendszer szétesésével) kiesett a gyermek-
vállalás mögül az időskori biztonság motívuma, szükségszerűen csökken a gyermekszám.
Ennek egy speciálisabb változata a social security hypothesis (pl. Fenge–Scheubel [2014]),
miszerint maga a társadalombiztosítás általánossá tétele (akár a Roosevelttel-féle folyó finan-

szírozású, akár feltőkésített, mint pl. az eredeti bismarcki rendszer volt) is csökkentette a gyermekszámot, hiszen az időskori biztonság már nem függ közvetlenül a felnevelt gyermekektől. És ez az ábráinkon (7. ábra) is jól látszik.

Sokan észreveszik ($t+1$. generáció) ugyanis, hogy anyagilag sokkal jobban járnak, ha nem nevelnek gyermeket. Ekkor a következő lesz a fogyasztásuk:

8. ábra: A folyó finanszírozású nyugdíjrendszer kimaradt transzferei – a gyermek nem nevelés

Forrás: saját szerkesztés

Itt az történik, hogy a $t+1$. generáció (néhány tagja) megtakarítja a gyermeknevelés költségét (miközben az itt nem ábrázolt másik „vonalon” a nyugdíját azért megkapja, és a nyugdíjjárulékot is befizeti), amivel növelni tudja az aktuális fogyasztását. A gyermeket még vállaló t . generáció életpálya-termelése és -fogyasztása egyensúlyban van, de a gyermeket nem vállaló $t+1$. generáció ilyen tagjaié nem, ők többet fogyasztanak, mint amennyit megtermelnek.

Persze a fenti ábra nem pontos. Azzal, hogy a $t+1$. generáció sok tagja nem vállal gyermeket, csökken a $t+2$. generáció létszáma, emiatt csökken a $t+1$. generáció nyugdíja. De ez a csökkenés eloszlik a gyermeket vállalók és nem vállalók között, aminek az eredménye, hogy a gyermeket nem vállalók nyeresége (a gyermeknevelésen megtakarított összeg) nagyobb lesz, mint a gyermekszám-csökkenés miatti nyugdíjcsökkenés.

Természetesen a gyermeket nem vállalók esetében itt már nincs $t+2$. generáció!

Összességében a gyermeket nem vállalók aktív kori fogyasztása e miatt a döntés miatt jelentősen meg tud nőni, időskoruk biztonsága pedig – látszólag – nem kerül veszélybe. Fogyasztás szempontjából – hacsak nem élvezik annyira a gyermeknevelést, mintha utaznának, stb. – egyértelműen jobban járnak, mintha gyermeket vállalnának. Persze vannak olyanok – néhányan –, akik élvezik a gyermeknevelést, emiatt a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer problémái folyamatosan éleződnek ki.

Összességében a rendszer erős anyagi ösztönzést ad a gyermek nem vállalásra, emiatt a népesség elkezd csökkenni, és előbb-utóbb vagy a nyugdíj csökken, vagy az aktívak által fizetendő járulék emelkedik, vagy ezek kombinációja következik be. De az változatlan marad, hogy a gyermeket nem nevelők többet tudnak fogyasztani aktív korukban, mint a gyermeket nevelők. Általánosabban: itt a társadalom forrásokat

von el a gyermekneveléstől, és azt az aktívak (egy részének) a fogyasztásába irányítja. Másképp: a jövő helyett a jelenre költenek, beruházás helyett (ami a gyermeknevelés végső soron) folyó fogyasztásra.

AZ ÚJ, KOMPLEX MEGOLDÁS KERESÉSE

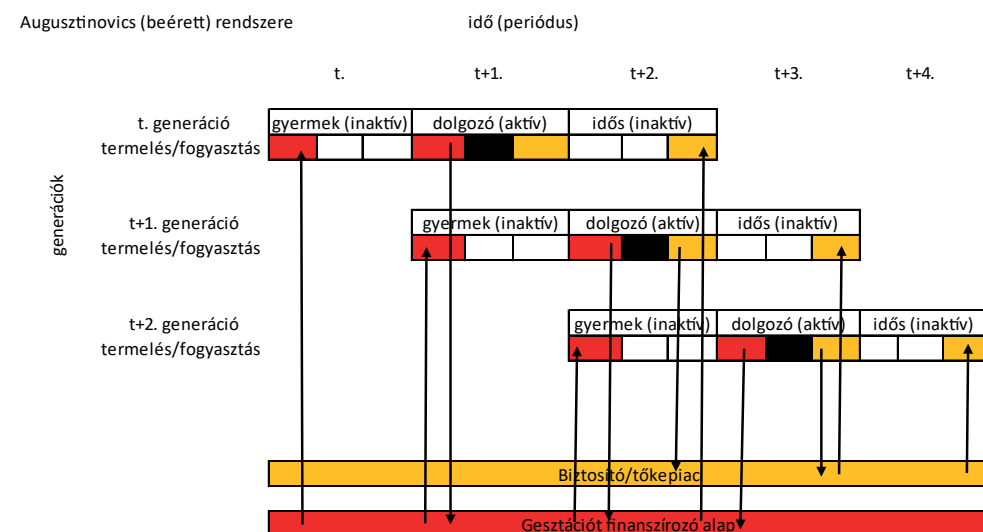
Augusztinovics-féle életpálya-finanszírozás

A problémát, hogy akár folyó finanszírozású, akár feltőkésített TB mellett a gyermeknevelés finanszírozása – mint fentebb láttuk – nincs megoldva társadalmilag, Augusztinovics Mária már valamikor a '80-as évek elején (Augusztinovics [1982]) felismerte, és fokozatosan kidolgozott egy átfogó koncepciót az életpálya egészének a finanszírozására. Legátfogóbban ezt 1993-ban írta meg (Augusztinovics [1993]).

Augusztinovics feltőkésített nyugdíjrendszerben gondolkodott (és ahol a gyermeknevelés és a nyugdíj nincs közvetlenül összekapcsolva, de a gyermeknevelést is állami finanszírozásban próbálják megoldani, ott nem is lehet más nyugdíjrendszerben gondolkodni), ahol a nyugdíj és a gyermeknevelés (nála „gesztáció”) finanszírozása elválik egymástól, de közös bennük, hogy mindkettő egy állam által szervezett/kényszerített rendszerben történik, hiszen önkéntes alapon a fenti problémákba ütközünk.

Az ábrán azt a helyzetet mutatjuk, amikor már generációk óta ez a rendszer áll fenn, vagyis „beérett”.

9. ábra: Az emberi gesztáció finanszírozása Augusztinovicsnál – feltőkésített nyugdíjrendszer mellett

Forrás: saját szerkesztés

A korábban vázolt „szimpla” feltőkésített nyugdíjrendszerhez képest itt az az előrelépés, hogy a nyugdíjrendszer feltőkésítésén kívül (amit ő a rendszerváltáskor alapvetően a szocialista érában felhalmozott állami vagyonból gondolt megoldani – ez világtörténelmileg speciális helyzet volt, de a rövid ideig fennálló lehetőség hamar elszállt) a gyermeknevelés finanszírozása is valamilyen intézményrendszer közvetítésével történik. Ez megkülönbözteti a rendszert a folyó finanszírozású rendszertől is, de bizonyos mértékig átveszi annak a logikáját, hogy ki kell kényszeríteni nemcsak a nyugdíjaskor, hanem a gyermeknevelés finanszírozását is a társadalom tagjaitól. Ez némileg hasonlóná teszi a megoldást a hagyományos nyugdíjrendszerhez, de nagy különbség, hogy itt az egymást követő generációk nem számolnak el egymással – hasonlóan a feltőkésített és a folyó finanszírozású nyugdíjrendszerhez.

A megoldás hátulütője, hogy a gyermeknevelési rendszerrel nem feltétlenül van egyensúlyban a társadalom által adott és kapott transzferek összege. (A nyugdíj része a megoldásnak ebből a szempontból rendben van.) Gondoljuk el: mindenki maga dönt, hogy 0, 1, vagy 2 gyereket vállal, és mindenki befizeti az egy gyerekhez szükséges jövedelemrészt a gesztációs alapba. Ha ezt szétosztják a gyermeket vállalók között, akkor attól függően, hogy azok összességében átlagosan egy, ennél több vagy kevesebb gyereket vállalnak-e, ez vagy túl sok, vagy túl kevés lesz, nem igazodik automatikusan a rendszer a tényleges gyermekszámhoz.

Persze lehet úgy is interpretálni a dolgot, hogy ha átlagosan egynél kevesebb gyermek születik, akkor a gyermeket vállalók nyernek, így a következő fordulóban többen vállalnak gyermeket, ha meg több, akkor vesztenek, így a következő periódusban kevesebben vállalnak gyermeket, vagyis ez egy olyan önszabályozó mechanizmus, amely anyagi érdeken keresztül hosszú távon ösztönzi a népesség egyszerű újratermelését, mert az az egyensúlyi állapot.

A megoldás tárgyalását itt abbahagyom, mert Augusztinovics Mária elméletének részletes elemzését a Banyár [2021b] tartalmazza.

Demény-féle nyugdíj-kiegészítés

Ha igaz a social security hypothesis, miszerint a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer a saját sírját ássa, mert arra épül, hogy elég gyermek születik, akik majd a járulékkal el fogják tartani az időseket, miközben a majdani időseket, a mostani aktívakat arra ösztönzi, hogy ne vállaljanak gyermeket, akkor logikusnak tűnik a megoldás: mentsük meg úgy a folyó finanszírozású nyugdíjrendszert, hogy tegyünk bele ösztönzést a gyermeknevelésre. Ez először Demény Pálnak jutott eszébe (Demény [1987], illetve Demény [2016]), és az ötletnek máig több követője van Magyarországon (Mészáros [2005], Németh [2020], Tóth I. J. [2020]), illetve a legutóbbi hírek szerint Szlovákiában épp (2021 júliusában) egy törvényjavaslat formájában fontolgatják a megoldás bevezetését.²

Demény a cikkében kifejezetten a hagyományos nyugdíjrendszer megoldására megy vissza. Javaslatára szerint a nyugdíjas szülő gyermeke aktuális társadalombiztosítási járulékanak „meghatározott hányadát” közvetlenül kapja meg.

Ábrában ez úgy nézne ki, mint az 1. és a 6. ábra ötvözete, vagyis részben a hagyományos nyugdíjrendszer lenne érvényben, részben a folyó finanszírozású.

A megoldással három probléma van: 1. kisebb mértékben, de így is fennmarad a folyó finanszírozású rendszer ellenőztönzése a gyermeknevelésre, hiszen maga ez a rendszer is fennmarad – igaz, kisebb terjedelemben. 2. mivel megmarad a folyó finanszírozású rendszer, megmaradnak a problémái is, vagyis, ha kevés gyermek születik, az nem lesz fenntartható, 3. visszatérnek a hagyományos nyugdíjrendszer problémái is (mi van, ha a gyermek járulékfizetési időtartama és a szülő nyugdíjas élettartama nem esik teljesen egybe, a szülő nyugdíja együtt hullámszik a gyermek jövedelmével, ami különösen kínos, ha az munkanélküli), amit a kockázatkiegyenlítés révén a társadalombiztosítás amúgy kezelt.

A Botos-féle nyugdíjrendszer

A Demény-féle közvetlen transzfer javaslat fent említett 3. problémáját szándékozik kiküszöbölni az a javaslat, amely ehhez logikájában hasonló (ezért – az elvonatkoztatások miatt – ugyanannak a két ábrának az ötvözetével tudjuk ezt is szemléltetni, mint a közvetlen transzfer javaslatot), azzal a különbséggel, hogy minden transzfer a társadalombiztosításon keresztül megy. A javaslat logikája, hogy ismerjük el a gyermeknevelést is mint járulékfizetést. Ennek következtében a nyugdíjakat némileg átrendeznék a gyermektelenektől a gyermekesek javára, ugyanakkor ez a megoldás sem oldaná meg az előbb említett 1. és 2. problémát, hiszen a gyermekteleneknek továbbra is több pénzük marad meg a gyermek nem nevelés miatt, amivel könnyen kompenzálni tudják a (relatív) kisebb nyugdíjat. (Ezt a javaslat szerint úgy tennék meg, hogy az így megtakarított pénzüket feltőkésített nyugdíjrészrendszerbe teszik félre.) Tehát a rendszer továbbra is ösztönöz a gyermektelenségre, és nem ad egy mechanizmust arra, hogy a nyugdíjrendszer mindig fenntartható legyen. Ugyanakkor a tiszta folyó finanszírozású rendszerhez képest itt valamivel kisebb az ösztönzés a gyermektelenségre.

Ha megnézzük, a folyó finanszírozású rendszer jelenléte miatt sem a Demény-féle, sem ebben a megoldásban nem érvényesül tisztán az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlya.

Ilyen nyugdíjrendszerre magyarul, írásban először a Botos házaspár tett javaslatot (Botos–Botos [2011], [2012], [2020]). Szóban már 1991-ben javasolták a Parlament szociális bizottságában, hogy a nyugdíjrendszer ismerje el a gyermeknevelést, de akkor (és azóta sem) nem fogadták el a javaslatot. Botosék javaslatával egyidőben készült, de csak 2016-ban jelent meg Banyár József, Gál Róbert és Mészáros József hasonló elveken nyugvó koncepciója (Banyár–Gál–Mészáros [2016]). Valahol a Demény-féle közvetlen transzfer, illetve e között a javaslat között van Giday András és Szegő Szilvia koncepciója (Giday–Szegő [2012], [2018], [2020]).

Nemzetközileg ezeket megelőzően hasonló javaslatot tett Hans-Werner Sinn (pl. Sinn [1998], [2005]), Martin Werding (sok '90-es évekből – jellemzően német nyelvű – előzmény után egy átfogó javaslata Werding [2014]). Alessandro Cigno is már a '90-es évek elejétől tárgyalta a témát (pl. Cigno [1992], bár átfogó javaslata meglepő következetlenségeket tartalmaz (Cigno [2010])).

Vegyes, humántőke- és fizikaitőke-alapú nyugdíjrendszer

A folyó finanszírozású rendszernek tett elméleti engedmények miatt a fenti két megoldás nem tiszta logikájú, ami egyrészt abból látszik, hogy nem oldja meg a folyó finanszírozású rendszer által okozott problémákat – bár tompítja azokat –, másrészt pedig abból, hogy nem érvényesül tisztán az életpálya-kereset és -fogyasztás egyensúlya. A tiszta logikájú megoldás a vegyes, humán- és fizikaitőke-alapú nyugdíjrendszer.

Elméleti előzményként az előbb idézettekén kívül, akik végül is nagyon közel jutottak ehhez a megoldáshoz, leginkább Benjamin Bental izraeli matematikust lehet megemlíteni, aki már 1989-ben egy matematikai modellben (Bental [1989]) bebizonyította, hogy a folyó finanszírozású rendszer mindig fenntartható, ha az onnét származó nyugdíj a gyermekszámmal arányos. 2004-ben egy cseh biztosítási szakemberekből álló négyes tagjai (Hyzl et al. [2005] – kéziratként már előbb is publikálták megállapításaikat az ING Csehország honlapján), mindenféle elméleti előzmény nélkül egy ilyen nyugdíjrendszerre tettek javaslatot.

A megoldás olyan vegyes rendszer, ahol a folyó finanszírozású rendszer ígéreteit „visszanyesik” a teljesíthető szintre. Ha ugyanis a rendszer annyit tud teljesíteni, amennyi gyerek születik, akkor logikus, hogy csak ilyen arányban ígérjen nyugdíjat, mégpedig konkrétan azoknak, akik gyermeket neveltek. Ekkor biztos nem ígéri túl magát, mint jelenleg. Ezzel pedig egyben ezt a részrendszert egy humántőke-alapú, lényegében szintén feltőkésített részrendszerre alakítja. A gyermeket nem nevelőknek pedig marad a feltőkésített részrendszer.

A megoldás olyan vegyes rendszer, ahol a folyó finanszírozású rendszer ígéreteit „visszanyesik” a teljesíthető szintre.

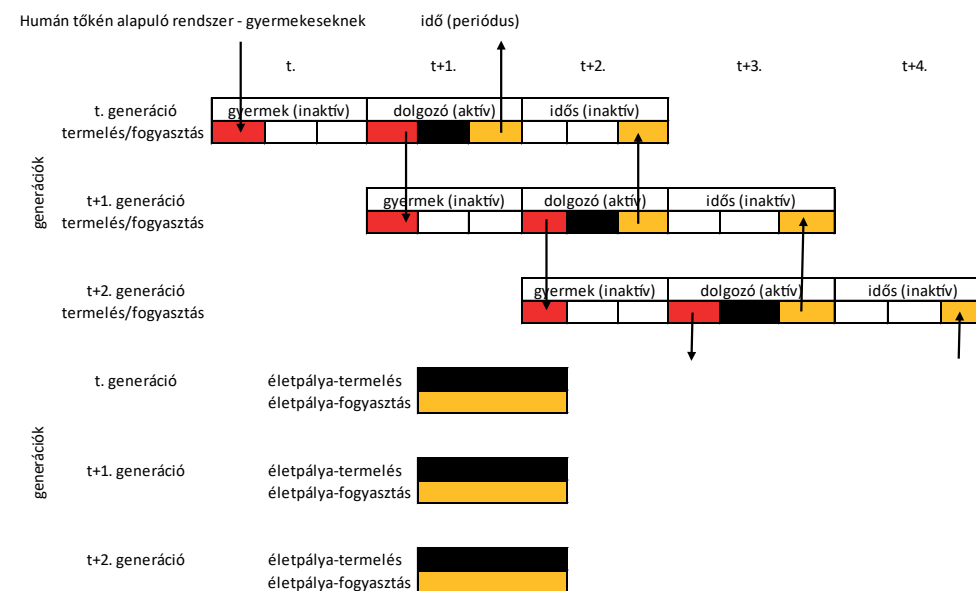
Azt lehet mondani, hogy a gyermekeseknek visszaállítja az 1. ábrán látható állapotot (lásd még a 10. ábra), a gyermekteleneknek pedig az 5. ábrán láthatót (lásd még a 11. ábra).

Itt természetesen nem arról van szó, hogy ténylegesen visszaáll a hagyományos nyugdíjrendszer, még olyan szinten sem, mint a Demény-féle megoldásban. Az 1. és a 10. ábra csak azert egyforma, mert nagyon erős egyszerűsítéseket vezetünk be. De valójában itt nem közvetlen szülőtartásról lenne szó, hanem a társadalombiztosítási rendszeren keresztüli közvetlen, ahol mindenféle simításokat és kockázatkiegyenlítéseket alkalmaznak. De várható értékben hasonló történne itt, mint a hagyományos nyugdíjrendszerben.

És persze további lényeges különbség, hogy itt már van egy feltőkésített nyugdíj részrendszer is, ami ott még nem volt, ott még mindenkinek „gyermekben kellett takarékoskodnia”

időskorára. A másik, hogy itt már nem lehetséges a gyermek „kiugrása”, vagyis az, hogy megtagadja felnevelése költségeinek a visszafizetését, vagyis megmaradna az a kényszerítő mechanizmus, amit a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer vezetett be. De ebből csak a gyermekesek kapnának nyugdíjat, vagyis itt kettéválik a rendszer. A gyermekesek ábrája ugyanaz lesz, mint a hagyományos nyugdíjrendszeré (bár nem közvetlen, hanem államilag közvetített transzfer van mögötte, de ezzel nem bonyolítottuk az ábrát):

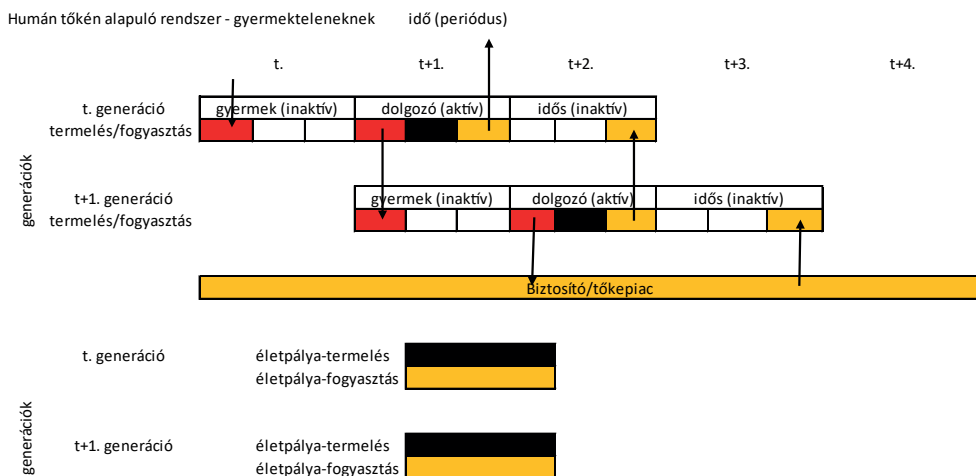
10. ábra: A vegyes rendszer gyermekeseknek

Forrás: saját szerkesztés

A gyermekteleneké lényegében ugyanaz, mint a feltőkésített nyugdíjrendszeré, azon belül pedig azé a változaté, ahol a gyermek nem tagadja meg a szülőtartást – mert nem teheti meg, az állam azt a társadalombiztosításon keresztül kikényszeríti. Tehát a 4. ábrán látható helyzet szóba sem jöhet, csak az 5. ábra megoldása engedélyezett. Tehát nem lehetséges éhkoppon hagyni a szülőket – másképp: vissza kell fizetni nekik is a neveltetés költségeit (ebben a vonatkozásban a 10. és a 11. ábra egybeesik) –, vagyis a saját nyugdíjat csak a gyermek nem nevelés miatt megmaradó pénzből lehet biztosítani. A 11. ábrán a t+1. generáció egy része úgy dönt, hogy nem vállal gyermeket – bár természetesen szülei még vállaltak. Ezért itt is hiányzik a t+2. generáció.

11. ábra: A vegyes rendszer gyermekteleneknek

Forrás: saját szerkesztés

KONKLÚZIÓ

A hagyományos nyugdíjrendszer – egy speciális, egyszerű, nem modern világban – kerek egész rendszer volt. Egységben kezelte az egész életpálya – ha (pénz híján) nem is a pénzügyeit, de – anyagi vonatkozásait. Választ adott a humántőke-beruházás megtérülésére és az időskori biztonságra is, és teljesítette az életpálya-jövedelem és -fogyasztás egyensúlyát. Ugyanakkor természetesen sok hiányossága is volt, nagyon kis közösségben porlasztotta a kockázatokat, így nem csoda, ha felváltotta valami más, és én sem azt javaslom, hogy hozzuk vissza változatlanul.

Az egyszerű, nem modern világ felbomlott, vele az arra szabott hosszú távú pénzügyi megoldások. Amik spontán módon vagy állami szervezésben az életpálya hosszú távú pénzügyei intézésében a helyére léptek – a feltőkésített és a folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek – eleve részleges megoldások voltak, nem adtak választ a humántőke-beruházás megtérülésére, és nem úgy ösztönöztek, hogy az átlagegyént egy társadalmilag hosszú távon fenntartható megoldás felé tereljék, és még csak meg sem célozták az életpálya-kereset és -fogyasztás egyéni egyensúlyát.

A problémát sokan (de távolról sem elegenden) észlelték, de a megoldások leginkább egy részlegesen kirakott puzzle-ra hasonlítanak. A vegyes, humán- és fizikai tőkén alapuló nyugdíjrendszerben végre helyére került a puzzle minden darabja, ugyanúgy, mint a hagyományos nyugdíjrendszerben – de adaptálódva a modern társadalom változásaihoz.

A megoldás nem a folyó finanszírozású rendszer megszüntetése a nyugdíjrendszer feltőkésítésével, amit a hosszú távú megtakarításokat gyűjtő és kezelő pénzügyi intézményrendszer hirdet, és amit – részlegesen – a Világbank által kezdeményezett 1998-as

magyar nyugdíjreform megcélzott. Ez ugyanis nem ad választ sem az átmenet kérdésre, sem a humántőke-beruházás megtérülésére.

A megoldás, hogy a jelenlegi folyó finanszírozású nyugdíjrendszer ígéreteit visszanyessük arra a szintre, amit teljesíteni tud. (Ezt úgy is kifejezhetjük, hogy biztosítjuk a rendszerben az eszköz-forrás illeszkedést – lásd Banyár [2019b].) Ezzel – viszonylag kicsi módosítással – azt lényegében egy humán tőkén alapuló feltőkésített nyugdíjrészrendszerre alakítjuk át azoknak, akik szívesen nevelnek gyermeket, és ezen a módon biztosítjuk is nekik azt, hogy „befektetésük” meg is térüljön.

A vegyes, humán- és fizikai tőkén alapuló nyugdíjrendszerben végre helyére került a puzzle minden darabja, adaptálódva a modern társadalom változásaihoz.

Akik pedig nem szeretnének gyermekneveléssel foglalkozni, azok számára – miközben az állam továbbra is kötelezi őket a járulékfizetésre, vagyis lényegében a szülőtartásra, felnevelésük költségeinek a visszafizetése által – feltőkésítik a nyugdíjrendszert, aminek a forrása a gyermeknevelésen megtakarított pénz. Ezzel mindenki számára újra biztosított lesz az életpálya-kereset és -fogyasztás (várható értékben vett) egyensúlya.

A folyó finanszírozású nyugdíjrendszer demográfiai alapú válságára lényegében kétféle megoldás adható:

1. az állam fenntartja a rendszert, de ösztönzi az embereket, hogy minél több gyermeket vállaljanak, hiszen az csak ezáltal lesz fenntartható;
2. az állam - a gyermekesek számára - átalakítja azt egy humán tőke alapú részrendszerre, a gyermektelenek számára szelektív feltőkésítéssel. Ezzel a nyugdíjrendszer bármilyen gyermekszám esetén fenntartható lesz, az állam nem kényszerül arra, hogy mindenképpen kampányoljon a több gyermek mellett.

A dologban van egy paradoxon. A gyermeknevelést expliciten el nem ismerő, de impliciten arra támaszkodó folyó finanszírozású rendszer megkívánja, hogy a politika ösztönözze a gyermekvállalást. A gyermeknevelést maximálisan elismerő nyugdíjrendszer viszont lehetővé teszi, hogy a politika teljesen a polgárok szabad döntésévé tegye azt. Tehát a részben humántőke-alapú vegyes nyugdíjrendszer NEM a gyermekvállalás ösztönzését célozza meg, hanem azt, hogy a gyermekvállalás kérdése egyáltalán ne legyen a nyugdíjrendszer problémája – szemben a mai helyzettel!

HIVATKOZÁSOK

¹A tanulmány a 2020-1.1.2-PIACI-KFI-2020-00172 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Piacvezérelt kutatás-fejlesztési és innovációs projektek támogatása (2020-1.1.2-PIACI KFI) pályázati program finanszírozásában valósult meg.

²A hírek szerint - meglepő módon - nem Demény Pálra, hanem Gary Beckerre hivatkozva, akinek a munkássága nyugdíj tekintetében épp ellenkező megoldást alapol meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- Augusztinovic Mária [1982]: Az emberi gazdaság elméletéhez, Társadalmi Szemle, 1982. 10. szám, pp. 37–48.
- Augusztinovic Mária [1993]: Egy értelmes nyugdíjrendszer. Közgazdasági Szemle 40, pp. 415–431. Újraközölve: Közgazdasági Szemle, LXI. évf., 2014. október (pp. 1219–1239.)
- Banyár József [2019a]: Az állami nyugdíjrendszer „születési” hibái és javításának fő irányja címmel. Pénzügyi Szemle, 2019/4. pp. 540–553. - https://doi.org/10.35551/PSZ_2019_4_4 - Letöltés 2021.10.02
- Banyár, J. [2019b]. Ageing and the Pay-as-you-go (PAYG) Pension System's Asset-liability (Mis)Matching. In Ł. Tomczyk & A. Klimczuk (Eds.), *Between Successful and Unsuccessful Ageing: Selected Aspects and Contexts* (163–206). Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie. - <https://doi.org/10.24917/9788395373718.7> - Letöltés 2021.10.02
- Banyár József [2020]: Egy emberi tőkével feltökésített nyugdíjrendszer körvonalai, in: Banyár-Németh (szerk.) [2020] - http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/5907/1/Banyar_Nemeth_szerk_Nyugd%C3%ADj_es_gyermekvallalas_2_0_p17.pdf - Letöltés 2021.10.02
- Banyár, József [2021a]: he Outlines of a Possible Pension System Funded with Human Capital, *Risks* 2021, 9(4), 66; <https://doi.org/10.3390/risks9040066> - Letöltés 2021.10.02
- Banyár József [2021b]: Az emberi gesztáció finanszírozása vagy humán tőke alapú nyugdíjrendszer? – Augusztinovic Mária nyugdíjrendszer elképzelései újra megfontolva, *Közgazdasági Szemle*, megjelenés alatt
- Banyár József – Gál Róbert – Mészáros József [2016]: Egy gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszer körvonalai. In.: Simonovits 70 Társadalom- és természettudományi írások Arhimédészről az időskori jövedelmekig, MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2016 - http://econ.core.hu/file/download/Simonovits70/10_Banyar-Gal.pdf Letöltés: 2021.10.02
- Banyár József – Németh György (Szerk.) [2020]: Nyugdíj és gyermekvállalás 2.0: Nyugdíjreform elképzelések: Konferenciakötet, Budapest, Magyarország: Gondolat Kiadó (2020), 270 p. - http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/5906/1/Banyar_Nemeth_szerk_Nyugd%C3%ADj_es_gyermekvallalas_2_0.pdf - Letöltés: 2021.10.02
- Bental, Benjamin [1989]: The old age security hypothesis and optimal population growth, *Journal of Population Economics* volume 1, pages pp. 285–301 - <https://doi.org/10.1007/bf00166069> - Letöltés 2021.10.02
- Botos Katalin – Botos József [2011]: A kötelező nyugdíjrendszerreformjának egy lehetséges megoldása: pontrendszer és demográfia, *PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY* (1963-) 16: 2 pp. 157–166., 10 p. (2011) - https://www.penzugyiszemle.hu/documents/botos-jozsef-botos-katalin-157-166pdf_20170905133905_57.pdf - Letöltés: 2021.10.01
- Botos József – Botos Katalin [2012]: Nyugdíjrendszerünk jövője, in: Kovács (szerk.) [2012]
- Botos József – Botos Katalin [2020]: Nyugdíjrendszer a változó társadalomban, *PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY* (1963-) 65: 1 pp. 7–22., 16 p. (2020) - http://real.mtak.hu/107841/1/botosk-2020-1-mpdf_20200330161149_63.pdf - Letöltés: 2021.10.01
- Cigno, Alessandro [1992]: Children and Pensions, *Journal of Population Economics*, Vol. 5, No. 3 (Aug., 1992), pp. 175–183 - <https://doi.org/10.1007/bf00172091> - Letöltés 2021.10.02
- Cigno, Alessandro [2010]: How to Avoid a Pension Crisis: A Question of Intelligent System Design, *CESifo Economic Studies*, Vol. 56, 1/2010, 21–37 doi:10.1093/cesifo/ifp024 Advance Access publication 5 October 2009 - <https://doi.org/10.1093/cesifo/ifp024> - Letöltés 2021.10.02
- Demeny, Paul [1987]: Re-linking Fertility Behavior and Economic Security in Old Age: A Pronatalist Reform, *Population and Development Review* 13, No. 1. (March 1987), pp. 1–128, <https://doi.org/10.2307/1972124>
- Magyarul: Demény Pál [2016]: A gyermekvállalás és az időskori anyagi biztonság kapcsolatának visszaállítása. In Demény Pál [2016]: *Népességpolitika közjő szolgáltatásban*, KSH Népességtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2016 pp. 67–72. - Letöltés 2021.10.02
- Diamond, Peter Arthur [1965] National Debt in a Neoclassical Growth Model. *American Economic Review* 55: pp. 1126–50. [Google Scholar] - <https://doi.org/10.2307/2296059> - Letöltés 2021.10.02
- Fenge, Robert – Scheubel, Beatrice [2014]: Pension and fertility - Back to the roots - The introduction of Bismarck's pension scheme and the European fertility decline, Working paper series NO. 1734, September 2014 - <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1734.pdf?64bffa5e419dfcaca31db1956a614c3> - Letöltés: 2021.10.02
- Gál Róbert Iván [2003]: A nyugdíjrendszer termékenység hatása. Vizsgálati módszerek és nemzetközi kutatási eredmények. In Gál Róbert Iván (szerk.): *Apák és fiúk és unokák. Osiris*, Budapest, pp. 40–50.
- Giday, András – Szegő, Szilvia [2012]: Kétpólusú világban kétpólusú nyugdíjrendszer, in: Kovács (szerk.) [2012]
- Giday, András – Szegő, Szilvia [2018]: Towards the “Child-to-Parent” Based Pension Allowance (“C2P”) Proposal for the Reduction of the Population and the Finance Twin-Deficit, *Civic Review*, Vol. 14, Special Issue, 2018, pp. 302–319, DOI: 10.24307/psz.2018.0420 - <https://eng.polgariszemle.hu/current-publication/147-social-policy/924-towards-the-child-to-parent-based-pension-allowance-c2p-proposal-for-the-reduction-of-the-population-and-the-finance-twin-deficit> <https://doi.org/10.24307/psz.2018.0420> - Letöltés 2021.10.02
- Giday, András – Szegő, Szilvia [2020]: A nyugdíjrendszer kettős fedezete – a nyugdíjhoz gyerek és bér is kell, in: Banyár-Németh (szerk.) [2020]
- Hyzl, James – Rusnok, Jiri – Kulhavy, Martin – Reznicek, Tomas [2005]: Sustainable Pension Solutions (Innovative approach), Skoda Auto College, Working Papers - http://is.savs.cz/dok_server/slozka.pl?id=1676;download=1924. - Letöltés: 2021.10.02
- Kovács Erzsébet (szerk.) [2012]: *Nyugdíj és gyermekvállalás tanulmánykötet* – 2012, Gondolat
- Leibenstein H (1957) *Economic backwardness and economic growth*. Wiley, New York
- Leibenstein, H. [1975] "The economic theory of fertility decline," *Quarterly Journal of Economics* 89, no. 1 (February): pp. 1–31. - <https://doi.org/10.2307/1881706> - Letöltés 2021.10.02
- Mészáros József [2005]: Társadalombiztosítás és termékenység, *DEMOGRÁFIA* 2005: 4 pp. 436–451., 16 p. (2005) - <http://demografia.hu/kiadvanyonline/index.php/demografia/article/view/599/455> - Letöltés: 2021.10.02. - Letöltés 2021.10.02
- Németh György [2020]: A népesedéspolitikai eszköztár hiányzó eleme – a generációk közötti kapcsolat újratemtése, in: Banyár-Németh (szerk.) [2020]
- Nugent, J. [1985]: "The Old-age Security Motive for Fertility." *Population and Development Review* 11, pp. 75–97. - <https://doi.org/10.2307/1973379> - Letöltés 2021.10.02
- Samuelson, P. A. [1958]: An exact consumption-loan model of interest with or without the social contrivance of money. *Journal of Political Economy*, Vol. 66. No. 6. pp. 467–482. - <https://doi.org/10.1086/258100> - Letöltés 2021.10.02
- Sinn, Hans-Werner [1998]: The Pay-as-you-go pension system as a fertility insurance and enforcement device, NBER Working Paper 6610, June 1998. - <https://doi.org/10.3386/w6610> - Letöltés 2021.10.02
- Sinn, Hans-Werner [2005]: Europe's Demographic Deficit - A Plea for a Child Pension System, *From: De Economist* 153, 2005, pp. 1–45., Tinbergen Lectures - <https://doi.org/10.1007/s10645-004-8084-1> - Letöltés 2021.10.02
- Werding, Martin [2014]: Familien in der gesetzlichen Rentenversicherung: Das Umlageverfahren auf dem Prüfstand - <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/familien-in-der-gesetzlichen-rentenversicherung/> - Letöltés 2021.10.02
- Tóth I. János [2020]: A személyi jövedelemadó egy részének a szülők számára történő felajánlásáról, in: Banyár-Németh (szerk.) [2020]